

Aki túl messzire ment

150 éve született és 125 éve hunyt el Fenichel Sámuel

Túl messzire ment. A nagy hegy felé. Ugyanis, ha valaki a partvidékről odamegy, vagy onnan a parthoz jó, annak meg kell halnia. Bíró Lajos szerint így feleltek a bennszülöttek Fenichel Sámuel halálát firtató kérdésére, amikor 1897 augusztusában az új-guineai Bonguban felkereste utolsó lakóhelyét.¹ Márpedig alig 15 hónapos ott-tartózkodása során Fenichel többször is megkísérelte, hogy behatoljon a talán nem is véletlenül a világ végének elkeresztelt Finisterre-hegység láncai közé.

Fenichel Sámuel
(Néprajzi Múzeum F 3368)

Nagyenyedi szülővárosából nézve kétségtelenül a világ végének tűnhetett. Az ottani Bethlen Kollégiumban alakult ki szakmai érdeklődése, és ébredt fel benne a vágy távoli világok megismerése iránt. Egyik legkedvesebb tanára Elekes Károly, akit többször is elkísért vadászútjára, vezette be az állatpreparálás műhelytitkaiba,² az ornitológia iránti érdeklődését pedig Csató János Alsó-Fehér vármegyei alispán és ismert ornitológus ébresztette fel, akitől egyszersmind a mádrpreparálás mesterségét elsajátította.³

A legnagyobb hatást azonban Herepey Károly, az ásványtan és régészet tanára gyakorolta rá, aki magával vitte az ispánlaki és bedelői ásatásaira. Az ő nyomdokain haladva tárt fel temetkezéseket ezeken a Nagyenyedhez közeli településeken 1887 nyarán és őszén. Ez követően kapcsolatba lépett Hampel Józseffel, a Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának őrével,⁴ és három ásatási beszámolót is közreadott az *Archaeológiai Értesítő*ben.⁵

A kollégium évkönyvei szerint a gimnázium 5. osztályát félbehagyva 1886-ban megszakította tanulmányait, és rövid ideig gyógyszerészgyakornoknak állt, majd szülei beírták a helybeli vincellérképzőbe. 1888

tavaszán Herepey ajánlólevelével a zsebében Bukarestbe érkezett, ahol a helybeli magyarok támogatásával az Állatorvosi Főiskola alkalmazta preparátorként. A következő év májusától a bukaresti Nemzeti Múzeumban sikerült elhelyezkednie, a Régiségvár gyűjteményeit

1 *Bíró Lajos* levele, Simbang, Finschhafen, 1899. január 26. NM EA (Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívum) 2974.

2 *Bakó Botond*: Fenichel Sámuel életútja és emlékei Nagyenyeden. Földrajzi Múzeumi Tanulmányok 12. 1993. 57–64.

3 *Madarász Gyula*: Fenichel Sámuel ornithológiai gyűjtése az új-guineai Finisterrehegységben (1892–93). *Aquila* 1894. 3–4. 72–106.

4 *Hampel József* levele Fenichelhez, 1888. október 12. NM EA 2974

5 *Fenichel Sámuel*: A szász-újfalusi és paczalkai katlan-sírokról. *Archaeológiai Értesítő* 8. 1888. 261–266.; *Fenichel Sámuel*: Gyertyánosi és bedelői halomsírokról. *Archaeológiai Értesítő* 11. 1891. 65–69.; *Fenichel Sámuel*: A bedelői »la furcs-i« határbeli tumulusok. *Archaeológiai Értesítő* 11. 1891. 160–163.

rendezte, és az igazgató, Grigore Tocilescu ásatását vezette a dobrudzsai Adamclisiben,⁶ de arra is jutott ideje, hogy a románok vízkereszt-i szokásairól és a dobrudzsai tatárokról szóló leírásokat küldjön a nagyenyedi *Közérdek* című lapnak vagy különféle restaurálási eljárásokról jelentessen meg közleményeket.⁷ 1889 márciusában tagjai sorába fogadta a Királyi Magyar Természettudományi Társulat,⁸ és nagyjából az idő tájt nyert felvételt az Országos Régészeti és Embertani Társulatba is.⁹ Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy 23 éves korára nem pusztán komoly ambíciókkal rendelkezett, de figyelemre méltó jártasságot szerzett az ornitológia, a régészet és a néprajz terén.

Bukarestben került ismeretségbe Albert Grubauer német ornitológussal, aki dobrudzsai madarak és tojások beszerzésével bízta meg. Levelezésük során merült fel egy közös óceániai gyűjtőút terve, s mivel Grubauer saját tudományos képzettségét gyengének ítélte, örömmel vette Fenichel ajánlkozását,¹⁰ aki lemondott bukaresti állásáról. Nagyenyeden át 1891. augusztus 13-án érkezett Budapestre. Minden bizonnyal már ekkor tevékeny szerepet játszott a Nemzeti Múzeumnak történő néprajzi gyűjtés, de Xántussal és Hunfalvyval nem tudott kapcsolatba lépni, nem úgy Madarász Gyulával, a múzeum madártani osztályának vezetőjével, és lehetősége volt a múzeum ornitológiai gyűjteményének tanulmányozására is. Augusztus 16-án már Bécsben volt, az ottani múzeumok megtekintése után érkezett Münchenbe,¹¹ ahol Grubauerrel hat hétig dolgoztak az expedíció felszerelésének összeállításán. A 3–4 évre tervezett expedíció költségeire kétszáz ezer márkát irányoztak elő, szakszemélyzetét Grubauer mellett egy fényképész–rajzoló, egy orvos és Fenichel mint preparátor és gyűjtő alkotta. Az expedíció célja Holland-Új-Guinea „... tudományos kutatása és mindennemű múzeumi, néprajzi, de különösen ornitológiai gyűjtések eszközlése...”.¹² Választásuk azért esett Új-Guinea holland uralom alatt álló nyugati felére, s nem az 1884 óta német fennhatóság alatt álló északi területre, Kaiser Wilhelmslandra, mert amikor a Neuguinea-Kompagniehoz fordultak útbaigazításért, nyilvánvaló lett számukra, hogy az akadályokat szándékozik gördíteni útjukba.¹³ Ennek hátterében minden bizonnyal az állt, hogy az akkoriban rendkívül piacképes természettudományi, néprajzi és régészeti tárgyak ugyanolyan gazdasági cikknek számítottak, mint bármely nyersanyag, mezőgazdasági vagy ipari termék, következésképpen Grubauerék expedíciója alapjaiban sértette az Új-Guinea gazdasági kiaknázásba investáló társaság érdekeit.

Fenichel szeptember 1-jén utazott tovább Hamburgba, ahol éppúgy felkereste a műkereskedő Umlauff cég tulajdonosát, mint Carl W. Lüderst az etnológiai múzeum igazgatóját, mindkettőjükkel abban állapodva meg, hogy gyűjteményeket küld Új-Guineából.¹⁴ Grubauerrel kötött megállapodásától függetlenül Fenichel tehát minél több intézménnyel igyekezett olyan kapcsolatot kialakítani, hogy akár természettudományi, akár néprajzi gyűjtemények piacot találjon.

6 Bakó i. m.; *Bodrogi Tibor*: Fenichel Sámuel. Ethnographia 1954. 567–580.

7 *Fenichel Sámuel*: A „vízkereszt-nap” a románoknál. *Közérdek*. 1889. VIII. évf. 7. szám; *Fenichel Sámuel*: A dobrudzsai tatárokról. *Közérdek* 1891. május 3.; *Fenichel Sámuel*: Rozsdás fém-régiségek. *Archaeológiai Értesítő* 10. 1890. 286–288.; *Fenichel Sámuel*: Tanácsok régi tárgyak ragasztására és tisztogatására. *Archaeológiai Értesítő* 11. 1891. 191–192.

8 *Természet Világa* 139. évfolyam, 8. szám, 2008. augusztus.

9 Nyugta Fenichel tagdíjáról, 1890. június 13. NM EA 2974.

10 *Bodrogi Tibor*: i. m.

11 *Fenichel Sámuel* naplója, NM EA 4486.

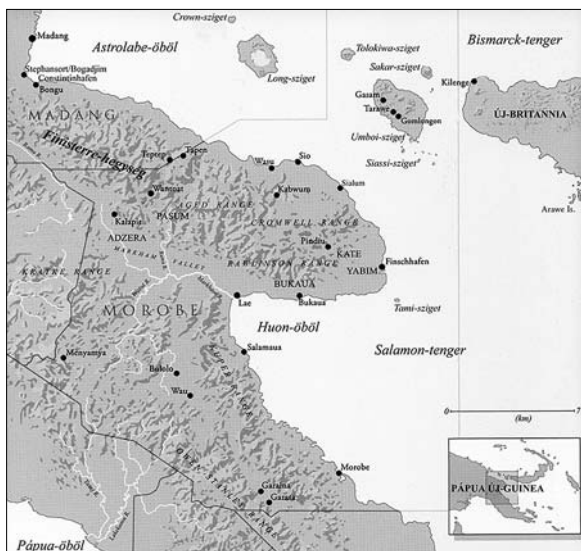
12 *Veress Endre*: Magyar utazó Ausztráliában. *Vasárnapi Újság* 39 (4.) 1892. január 24. 66–67.

13 *Fenichel Sámuel* levele Madarász Gyulának, München, 1891. szeptember 3. NM EA 2974.

14 *Fenichel Sámuel* naplója, NM EA 4486.

Hamburgból szeptember 30-án indult útnak, és Amszterdam, ahol megtekintette a Rijksmuseumot, majd Southampton és Genova – itt csatlakozott hozzá Grubauer – érintésével Szingapúron át a jávai Soerabayára (Surabaya) hajózott. Onnan azonban, részben közlekedési nehézségek, részben kolerajárvány miatt vissza kellett térniük Szingapúrba, és Német-Új-Guinea felé venni az irányt.¹⁵ 1891. december 22-én érkeztek meg az Astrolabe-öbölbe. A kezdeti napokban Wilhelm Frobenius misszionárius orvos vendégei voltak Stephansortban, ahol Fenichel azonnali nekilátott a gyűjtésnek, és a szüleinek küldött listából kitűnik, hogy néhány nap alatt tájékozódott azokról az árucikkekről, amelyeket *ethnographicákra* tudna cserélni.¹⁶ Szilveszter napján Constantinhafenbe költöztek át, mivel az Új-Guinea Társaság az egyik pápua faluban, Bonguban házat bocsátott a rendelkezésükre. Már ekkor malária tüneteit vette észre magán, egészségi állapota ettől kezdve hullámzó volt, naplójában és leveleiben visszatérően panaszkodott váratlanul érkező maláriás rohamokra. Ennek ellenére rendületlenül folytatta zoológiai és néprajzi gyűjtéseit. Egyik, Bongu-beli gyűjtéséről ezt jegyezte fel naplójában: „... sikerült egy pár potyaértékű áruért igen szép nyilakat, bálványt, köfeszéket, haj-, kar- és melldíszeket és számos más fontos ethnographiai tárgyat s 2 koponyát szerezni. A szerzett tárgyak között van szép pálma ből készült Canoe model, melyet bizonyos ünnepek alkalmával fejen hordoznak.”¹⁷ Tárgyak beszerzése mellett a helyi nyelvet is igyekezett elsajátítani, estéit szavak összeírásával és tanulásával töltötte.

Ebben a helyzetben érte Grubauer közlése, aki alig egy hónapos új-guineai tartózkodást követően, terveiket felad-

Német-Új-Guinea

Astrolabe-öböli bennszülöttek (Fenichel Sámuel felvétele, Néprajzi Múzeum F 3023)

15 Fenichel Sámuel levelei szüleinek, Hamburg, 1891. szeptember 27.; Southampton, 1891. október 6.; Szingapúr, 1891. november 11.; Soerabaya, 1891. november 24. NM EA 2974.

16 Fenichel Sámuel naplója 1891. december 25–30. NM EA 4486; illetve levele szüleinek Bogadjim, 1891. december 26. NM EA 2974. A szüleitől kért cserecikkek között tükrök, bicskák, varrótük, különféle üveggyöngyök és festékek, horgok, szivarok, sípok, szájharmonikák, csengettűk, szövetek szerepeltek, tehát részben a korábban fémek nélküli őslakosok életét megkönnyítő eszközök, részben díszítésre szolgáló anyagok és élvezeti cikkek.

17 Fenichel Sámuel naplója, 1892. január 21. NM EA 4486.

va a hazatérés mellett döntött.¹⁸ Noha a helyi hatóságok kötelezték Grubauert, hogy Fenichel hazautazásának költségeit is biztosítsa, ő nem akart dolgvégezetlenül, gyűjtemény és piacképes áru nélkül hazatérni, így mindössze 150 márkával a zsebében Új-Guineában maradt. Létfenntartása és gyűjtéseinek fedezése érdekében több európai és ázsiai múzeumnak, köztük a budapesti Nemzeti Múzeumnak is feljánlotta szolgálatait. Az akkoriban még teljesen feltáratlan hegyvidékre irányuló felfedező- és gyűjtőútja költségeire 800–1000 forint segélyt kért, továbbá jó minőségű sörétes puskát és 2000–3000 patron.¹⁹ Madarász Gyula mindkét kérésének eleget tett, és tartósításhoz szükséges spirituszt, nátront, és apró állatok fogására szolgáló egérfogókat is küldött a múzeum, továbbá kilátásba helyezték, amennyiben ügyesen gyűjt és preparál, további segélyt kap. Miután március 20-án Grubauer elutazott, kifizetve a német hatóságoknak azt az 500 márkás kauciót, ami ahhoz volt szükséges, hogy Fenichel természettudományi és etnográfiai gyűjtőként továbbra is Német-Új-Guinea területén maradhasson,²⁰ április közepéig Gorimában tartózkodott, idejét gyűjtéssel és a környék lakosainak megismerésével töltötte. Két gyűjtőutat is tett a Bili Bili szigetre, ahol gazdag néprajzi anyagot cserélt.²¹ Több hónapnyi pénztelenséget követően, az év közepén kapta meg a Nemzeti Múzeum ornitológiai gyűjtésre szánt 1350 márkás támogatását, s mivel a Finisterre-hegységet látta a legígéretesebbnek ilyen gyűjtés céljára, úgy döntött, hogy Bonguban épített expedíciós bázisként szolgáló házat, feladva a Dampier-szigetre tervezett expedíciójának tervét. A szigetet ugyanis kizárólag néprajzilag tartotta érdekesnek, s etnográfiai szempontból addigi eredményeit amúgy is különösen jónak értékelte. Mint szüleinek írta „... gyűjteményem 20–25 ládára rúg, melynek igen jelentékeny tudományos értéke van”.²² Egy hónappal később küldött leveleiben már arról számolt be, hogy több expedíciót is vezetett a Finisterre-hegységbe, ahol „a lakosok tanulmányozása” és geográfiai tapasztalatok mellett 90 madarat ejtett el, és 71 preparált példányt, a hozzájuk tartozó jegyzetekkel és adatokkal már útnak is indított, újabb támogatást kérve a múzeumtól, minthogy az előzőnek több mint a felét elköltötte. Néprajzi gyűjteményének gyarapodása mellett arról is beszámolt, hogy „... sok a maga nemében unikum tárgyának vagyok a birtokában, a melyet még utazó nem ismert főleg a hegyi pápuák műveiből”. Ezt az anyagot – feltehetően, mivel nem a múzeum pénzén gyűjtötte, és saját tulajdonának, anyagi forrásának tekintette – nem adta hajóra, hanem maga szándékozott Európába szállítani.²³ Erre utalhatott következő, szüleinek küldött levelében. Ebben arról írt, hogy a Nemzeti Múzeumnak elküldött újabb 44 kitömött madárral, s még egy későbbi küldeménnyel „... biztosan le lesz quittolva a 800 forint, és így nagyon érdekes mintegy 8000–10.000 darabból álló néprajzi gyűjteménynek valamint 2000–3000 db rovar és egyéb természettudományi tárgy gyűjteménynek adósság nélküli ura vagyok... ha a gondviselő megengedi, hogy gyűjteményemet szerencsésen Európába látom... szép pár ezerforintra lesz becsülhető”.²⁴ A Nemzeti Múzeum vezetése minderről teljesen másképp gondolkodhatott, mert Madarász Gyula ugyanazon napokban írott levelében úgy fogalmazott, hogy „kérem

18 Fenichel Sámuel levele Madarász Gyulának, Konstantinhafen, 1892. január 27. NM EA 2974.

19 Uo.

20 Bodrogi i. m.

21 Fenichel Sámuel naplója. NM EA 4486.

22 Fenichel Sámuel levele szüleinek, „Jomba” bei Friedrich Wilhelmshafen, 1892. július 6., illetve Madarász Gyulának „Jomba Estate” Friedrich Wilhelmshafen mellett, 1892. július 8. NM EA 2974. Ez utóbbi levelében 25–28 ládányi néprajzi anyagról ír.

23 Fenichel Sámuel levele szüleinek, Bongu, 1892. augusztus 28., illetve Madarász Gyulának, Bongu, 1892. augusztus 31. NM EA 2974.

24 Fenichel Sámuel levele szüleinek, Bongu, 1892. október 18.; NM EA 2974.

az *ethnographiai gyűjtést is nekünk küldeni*”. Ugyanakkor Pulszky Ferenc nevében azt az ígéretet tette, hogy amint első küldeménye megérkezik, január elején 1000 forintot fognak küldeni, aminek kézhezvételére márciusban számíthat.²⁵ Fenichel válaszából az derül ki, hogy eleget tenne Madarász kérésének, ám nem rendelkezik a csomagoláshoz szükséges ládával, de amint a Szingapúrból rendelt ládák megérkeznek, útnak indítja az „*ethnographiai küldeményt*” is. Addig harmadik, egyebek mellett 150 madárbőrt tartalmazó ornitológiai gyűjteményét küldi.²⁶ Utolsó, negyedik küldeményét 1893. február 12-én adta postára, ám az megfelelő csomagolóanyag híján nem tartalmazta sem 1000 darabos lepkegyűjteményét, sem néprajzi anyagát. Pénze akkorra már teljesen elfogyott, várta a Nemzeti Múzeum úton levő támogatását, ugyanakkor bízott benne, hogy a Német-Új-Guinea Társaság és a helyi kormányzó érdeklődése anyagi támogatásban is tetet ölt, lehetőséget biztosítva a Finis-terre-hegység ismeretlen tájainak felkutatására. Egyúttal azt is eldöntötte, hogy ez után az expedíció után a Ruo-szigetre helyezi át főhadiszállását, és onnan tesz kirándulásokat a Hansemann-hegységbe, majd május–júniusban végleg hazatér.²⁷

Erre azonban már nem került sor. 1893. március 6-án a betegség ledöntötte a lábáról. Noha a következő napon a rajnai missziós társaság orvosának, Wilhelm Frobeniusnak utasítására beszállították a stephansorti kórházba, a gondos ápolás ellenére március 12-én meghalt.²⁸ Halálának okaként a szingapúri konzul levelében gyomorfekély szerepel, míg Frobenius a maláriát nevezi meg.²⁹ Fenichel haláláról hagyatékának gondozója, a konstantinhafeni missziós állomás vezetője, Stanislaw Kubary értesítette a szülőket,³⁰ majd ő gondoskodott arról is, hogy Fenichel gyűjteményét a berlini Museum für Völkerkundéba szállítsák, ahova 1894. április elején érkezett meg. Ott vette át a Néprajzi Osztály segédőre, Jankó János,³¹ mivel a vallás- és közoktatásügyi miniszter 6000 forintos különtámogatásának köszönhetően a Nemzeti Múzeum megvásárolta.³²

Így tehát zoológiai gyűjteménye mellett végül Fenichel néprajzi anyaga is Magyarországra került. Ez utóbbival kapcsolatban azonban számos, máig nyitott kérdés merül fel. Mindenekelőtt az, hogy a madarak beszerzésével megbízott Fenichel miért kezdett néprajzi gyűjtésbe, volt-e arra vonatkozó megbízása.

A szóban forgó években mind a kínálat, mind a kereslet óriási volt az „egzotikus” néprajzi tárgyakat illetően. Egyfelől Új-Guinea északkeleti partvidékén és a környező szigeteken kevesebb mint egy évtizeddel a gyarmatosítást követően még létezett egy olyan rendkívül sokrétű, kivételesen gazdag, magas esztétikai színvonalat képviselő tárgykultúra, amely találkozott a korabeli nyugati múzeumok kielégíthetetlen étvágásával. Másfelől ugyanezen múzeumok éppen ebben a tárgykultúrában vélték megtalálni az európai őskor élő lenyomatát.

A Grubauer-expedíció kudarca, a hatalmas kereslet és kínálat, valamint korábbi előképzettsége kézenfekvő módon fordították Fenichel *ethnographicák* gyűjtése felé, aki, mint

25 Madarász Gyula levele, 1892. október 20. NM EA 2974.

26 Fenichel Sámuel levele Madarász Gyulának, Bongu, 1892. december 20. NM EA 2974.

27 Fenichel Sámuel levele Madarász Gyulának, Bongu, 1893. február 12. NM EA 2974.

28 Német nyelvű tanúsítvány Fenichel haláláról. NM EA 2974.

29 Az osztrák–magyar konzul levele Fenichel Jakabnak, Szingapúr, 1893. október 18.; Wilhelm Frobenius levele 1894. március 15. NM EA 2974.

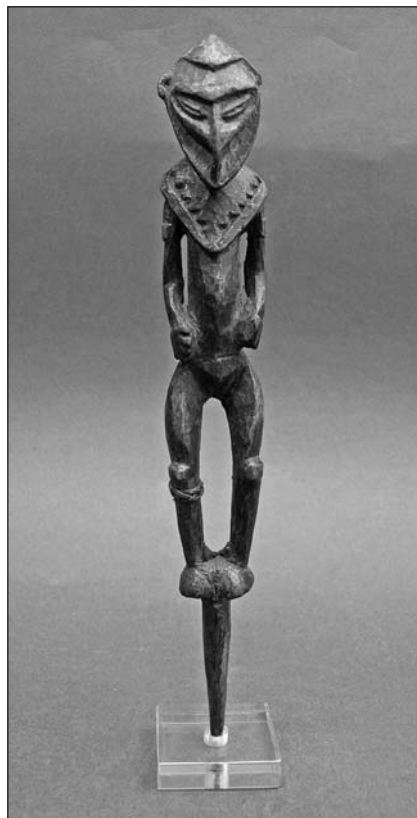
30 Stanislaw Kubary levele Fenichel Jakabnak, Konstantinhafen, 1893. április 15. NM EA 2974.

31 NMI (Néprajzi Múzeum Irattár) 6/1894, Jankót az igazgatóság Berlinbe küldi a Fenichel-gyűjtemény megvételére, 1894. május 11. A gyűjtemény hazahozataláról Jankó az 1894. év második negyedéről szóló jelentésében számol be: NMI 15/1894, Jankó jelentése az 1894. ápr.–jun. évnegyedről, 1894. június 2.

32 NMI 2/1896, A m. n. muzeum Néprajzi Osztályának története, 1896. január.

láttuk, Hamburgig tartó útja során több múzeumot is felkeresett azzal, hogy néprajzi tárgyak gyűjtéséről állapodjon meg, de a budapesti osztály vezetőjével, Xántussal nem tudott kapcsolatba lépni, és későbbi levelezésében sincs ennek nyoma. Noha a Fenichel-hagyatékban Xántus aláírásával fennmaradt egy olyan, dátum nélküli lista, ami óceániai *ethnographicák* gyűjtésére vonatkozhatott,³³ ilyen beszerzésre a Néprajzi Osztálynak ezekben az években nem volt fedezete.³⁴ Így Fenichelnek mindössze az a 150 márka állt a rendelkezésére, amelyet Grubauer hagyott neki, illetve a Nemzeti Múzeum hónapokkal későbbi támogatása, azt azonban ornitológiai gyűjtésre kellett fordítania, és gondoskodnia kellett saját létfenntartásáról is, azaz *ethnographicák* beszerzésére semmilyen külső forrással nem rendelkezett. Ez pedig óhatatlanul felveti azt a kérdést, hogy honnan tudta finanszírozni néprajzi gyűjtéseit?

A Néprajzi Múzeum leltárkönyveiben Fenichel neve alatt szereplő 2619 tárgy beszerzési árának megbecsléséhez Jankó azon felterjesztése nyújt támpontot, amelyben Bíró Lajos első új-guineai gyűjteményét értékelte föl.³⁵ E számításai szerint a néprajzi tárgyak beszerzési ára átlagosan 1 forint lehetett. Ha ebből indulunk ki, akkor Fenichelnek a Néprajzi Múzeumba került gyűjteményéért mintegy 2600 forintot kellett adnia. Ekkora összeg birtokába pedig csupán egyetlen módon juthatott. Ha új-guineai tartózkodása során áruba bocsátotta gyűjteménye egy részét. Erre nézve közvetlen adattal is rendelkezünk. A Fenichel gyűjtésének folytatásával megbízott Bíró azon túlmenően, hogy a helyszínen tisztázta Fenichel halálának körülményeit, elosztatta az általa 10 000 darabosnak mondott gyűjteményének elkallódott részével kapcsolatos feltételezéseket. Fenichel családjának írott levelében azt állította, hogy három olyan nyugtatványt mutatnak neki, egyet lepkékről, kettőt pedig néprajzi tárgyakról, amelyek Fenicheltől vásárolt gyűjteményekre vonatkoztak.³⁶ Ez pedig egyértelmű magyarázattal szolgál arra vonatkozóan, hogy Fenichel – szülei által küldött cseretárgyak mellett – miből finanszírozta néprajzi gyűjtéseit, ahogy értelmezhetővé teszi gyűjteményének egyébként nehezen hihető nagyságát is, bár továbbra is fennmarad a kérdés: valójában rendelkez-

*Fából faragott női szobor
Észak-Új-Guineából,
Fenichel Sámuel gyűjtése
(Néprajzi Múzeum, l. sz.: 11885)*

33 „1./ Öltözékek és ékszerek, 2./ Eszközök és szerszámok, 3./ Karperecek és tánc felszerelések, 4./ Halászat és vadászathoz való eszközök, 5./ Támadó és védfegyverek, 6./ Ipartevékenység, mint p. o. agyag edények, fonatok, kötések, himzések, faragványok, 7./ Házi foglalkozáshoz tartozó eszközök, felszerelések, izgató szerek mint: dohány, opium, bétel, 8./ Mező gazdasági szerszámok, kertészeti eszközök, 9./ Cultus, mint istenségek, szellemek, talizmánok, babona eszközök stb. tűzszerszámok.” NM EA 2974.

34 Gyarmati János: A „nagy boom” A Néprajzi Múzeum gyűjteményei a 19–20. század fordulóján. Ethnographia, megjelenés alatt.

35 NMI 21/1897, Bíró első küldeményéről és felbecsléséről szóló jelentés, 1897. március 3.

36 Bíró Lajos levele, Friedrich Wilhelmshafen, 1896. június 20., NM EA 2974.

zett-e egyszerre azzal a 8000–10 000 tárggyal, amiről szüleinek beszámolt. Annyi azonban bizonyos, hogy ezt a gyűjteményt saját forrásból finanszírozta, eladásra szánta, és el is adott belőle.

Fenichel néprajzi gyűjteményének³⁷ nagyságát illetően további bizonytalanságra ad okot, hogy Jankó egy 1897-es jelentésében 3271 véglegesen beletárolt tárgyról tesz említést,³⁸ miközben 1895-ben mindössze 2092 tárgyat leltároztak be. A további, 1954 és 1973 között beletárolt 527 tárgy főként már 1895-ben ún. alszámon (pl. 11831 a–g) beletárolt tárgyak külön számon történő leltárba vételéből származott, de még ha ezeket is figyelembe vesszük, akkor sem tudunk magyarázattal szolgálni a Jankó által említett szám és a Néprajzi Múzeum leltárkönyveiben szereplő Fenichel-tárgyak 652 darabos különbségére.

De akárhogy is, a mindössze 15 hónapot a terepen töltő Fenichel – s ez már a gyűjtemény értékelésének a kérdése – legalább fele-, de esetleg akár kétszer annyi tárgyat gyűjtött, mint a nagyjából ugyanott hat évet élő, s gyűjtésre szánt pénzzel jobban megtámogatott Bíró. Ennek hátterében legalább részben azt a néhány évet kell látnunk, amennyivel kevesebb idő telt Új-Guinea német gyarmatosítása óta Fenichel ott-tartózkodása idején. Ez nem csupán a gyűjthető tárgyak mennyiségében, hanem legalább annyira minőségében is tetten érhető. A Néprajzi Múzeum legértékesebb tárgyai közé tartozó, embermagasságot meghaladó nyolc összobor (*telum*) közül hét darab Fenichel gyűjtéséből származik, míg a nála mindössze három évvel később ott járt Bírónak csak egy szobrot és egy szobortörödéket sikerült szereznie.³⁹ Hasonló arányt látunk a kőbalták esetében is (360, illetve 80). Eltűnésük a nagy európai kereslet mellett annak is tulajdonítható, hogy a vaseszközök gyorsan kiszorították azokat, s helyi kereslet híján megszűnt az egyébként is nehezen előállítható tárgyak újratermelése. Az európai behatolás okozta kultúraváltással és a keresztény hit terjedésével magyarázhatjuk azt a különbséget is, ami a Fenichel által beszerzett, Jankó által egyenesen a gyűjtemény kincsenek nevezett 46 „*hiteles pápua koponya*”,⁴⁰ és további 6 „*múmia*”, illetve egy csontváz, valamint a Bíró által gyűjtött 8 koponya között mutatkozik. Kiegyenlítettebb arányt látunk a maszkok esetében (20, illetve 19 darab), ami alighanem azzal magyarázható, hogy szertartási kellékként a legkeresettebb tárgytypusok közé tartozott, s emiatt a gyártása nem szakadt meg, ugyanakkor a Fenichel és a Bíró által beszerzett maszkok esetében jól láthatóak az európai igények okozta változások (pl. üvegpasztaszekek vagy korábban nem használatos színek alkalmazása).

Mindent egybevetve azt mondhatjuk, hogy Xántus 1868–1870-es kelet-ázsiai expedícióját követően ez volt a Néprajzi Osztály első jelentős anyagi és tudományos értéket képviselő vásárlása, s ezzel a gyarapodással vette kezdetét a múzeum mintegy tízéves, minden más meghaladóan felívelő korszaka.

Gyarmati János

37 Hazaküldött természetrajzi gyűjteménye 96 madárfaj 206 példányából, több mint 4000 lepkéből, 2000 bogárból és 15–20 000 csigából állt. *Madarász Gyula*: Fenichel madarai. *Termtudományi Közöny* 27. (307. füzet). 1895. 122–136.

38 EA NMI 65/1897, II. negyedéves jelentés, 1897. július 24.

39 *Vargyas Gábor*: Óceánia-gyűjtemény. In. A Néprajzi Múzeum gyűjteményei. Főszerk.: *Fejős Zoltán*. Bp., 2000. 553–593.

40 EA NMI 36/1895, Költségvetési irányszat az 1896. évrre.